

Werk - adem - vriendschap

Om André Lascaris o.p., 1939-2017

Dominicanenklooster Huissen, 9 januari 2018

André Lascaris (1939-2017) was een markant en geliefd man. Als dominicaans theoloog, schrijver, prediker, leraar, medebroeder en vriend heeft hij op veel mensen indruk gemaakt.

Een half jaar na zijn dood kwamen vrienden, medebroeders, oud-studenten, collega's en lezers bij elkaar in het Dominicanenklooster van Huissen, waar André lang woonde. We aten en dronken samen vanwege de vriendschap, vierden de eucharistie met de gemeente (vanwege wat André de 'Adem van God' noemde) en keken terug op zijn werk. Welke intellectuele sporen liet hij na in ons?

Dit digitale boekje bevat de meeste teksten van de mensen die spraken over André Lascaris als leraar, schrijver, begeleider en dominicaans theoloog. Achtereenvolgens:

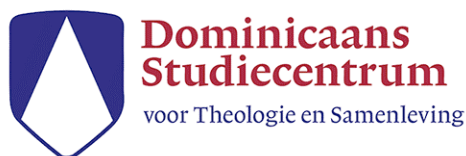
<i>Manuela Kalsky</i>	Neem uw verleden op
<i>Gied ten Berge</i>	Denker over geweld, pastor voor vrede
<i>Holkje van der Veer o.p.</i>	'There is whisky in the jar'
<i>Hans Weigand</i>	André Lascaris en de Girardkring
<i>Huib ter Haar</i>	De positieve kracht van mimetische begeerte
<i>Jacqueline van Meurs</i>	Schepper van ruimte
<i>Hanneke Meulink-Korf</i>	Weg uit aangeleerde hulpeloosheid
<i>Joachim Duyndam</i>	De kennis van de mimetische theorie
<i>Tommy Wieringa</i>	Het beproefde drietrapsmodel God, profeet, gelovige

En als toegift een gesprekje uit de hemel, van Michael Elias, verteld bij de maaltijd.

Met dank aan alle auteurs voor hun hartelijke medewerking.

De bibliografie van André Lascaris is te vinden op de website meerdanikzelf.nl

Klik hier voor een [in memoriam](#)

Werk, adem, vriendschap werd georganiseerd door het Dominicanenklooster Huissen, het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving (DSTS) en dominicanen in Nederland.

Presentatie en eindredactie: Arjan Broers

Neem uw verleden op

Manuela Kalsky

André Lascaris heeft een groot theologisch oeuvre achtergelaten. Ik haal daar voor vanmiddag het boek uit dat mij het meest dierbaar is: *Neem uw verleden op*. Over vergelding en vergeving. Inhoud en vorm zijn helemaal André en ik hoop dat ik u met het nu volgende ertoe kan verleiden dit boek te lezen.

Het boek hoort naar mijn smaak thuis in de collectie wijsheidsboeken. Het bevat een schat aan levenswijsheden over het thema waar André zich zijn leven lang mee bezig heeft gehouden: vergelding en vergeving.

Allen die André kennen, weten dat hij er ten diepste van overtuigd was dat alleen vergeving de vicieuze cirkel van geweld en tegengeweld kan doorbreken. Vergeving schenken en krijgen is in zijn ogen een gave. Het komt niet louter uit jezelf. Degene die vergeeft, maar ook degene die vergeving ontvangt, wordt boven zichzelf uitgetild – een heilig moment, een moment waarin, zoals hij in dit boek zegt “misschien nog het meest de aanwezigheid van God wordt bespeurd”.

André was niet zo zeer een systematisch theoloog die gespitst op wetenschappelijk theologische onderbouwing van a naar b naar c redeneerde. Hij was een bijbels theoloog - een verhalenverteller. Het verhaal stuurde zijn gedachten en reflectie. Zo ook in dit boek.

Het boek begint met het verhaal over een tachtigjarige man vol kwinkslagen, maar nooit ten koste van een ander. Hij lijdt onder zijn verleden, onder de ervaringen uit de oorlog en de pesterijen, vroeger op school. Een licht depressieve inslag is deze oude man, die op zijn leven terugkijkt, niet vreemd. (Elke overeenkomst met de auteur van het boek is zuiver toevallig!)

Voor André is deze man een voorbeeld van zo veel anderen die in hun leven zelf slachtoffer zijn geweest en tegelijkertijd ook andere mensen schade hebben berokkend. Hen – ons allen dus – wil André met zijn boek een weg wijzen hoe we ons kunnen bevrijden uit dat pijnlijke verleden.

Het liefst had André verhalen met een kwinkslag, verhalen waarvoor je een drempel over moest, die je aan het denken zetten, waarin een probleem schuil ging, een uitdaging. Geen verhalen met een duidelijke boodschap, die vond hij vaak saai. Hij hield van verhalen als een huis met verschillende verdiepingen waar op elke verdieping weer iets nieuws te ontdekken viel. Een goed verhaal laat je iets ontdekken, het is een ‘pleisterplaats op onze levensweg’.

Dit boek is zo’n ‘pleisterplaats’ voor mij. Er passeren verhalen uit romans en kranten de revue, en verhalen die André tijdens zijn vele ontmoetingen met

mensen had gehoord. En uiteraard staan er verhalen uit de bijbel in, 'ons cultuurgoed' zoals hij ze op verschillende plaatsen noemt. Volgens hem voegen zij een diepte toe aan de eigen verhalen, die daardoor in een feller licht komen te staan en hun tijdgebondenheid en individualiteit overstijgen. De Bijbelse verhalen in het boek gaan over recht doen en onrecht ervaren, over woede en de roep om wraak.

In het commentaar op die verhalen klinkt dan zijn eigen (theologische) visie door, met op de achtergrond René Girard's mimetische theorie. Toen ik het boek voor deze middag herlas, viel me zijn uitleg op, over hoe hij de bijbel ziet. Hij heeft het over christenen voor wie de bijbel maatgevend is, en die alles wat daarin staat opvatten als norm en leidraad voor iedereen en als criterium voor alles. Als reactie daarop schrijft André:

“Voor mij is dat niet zo. De bijbel ervaar ik als een inspirerend boek, maar ik vertrouw erop dat zoals de mensen van die tijd geïnspireerd werden in hun leven en bij hun schrijven, zo ook ik en mijn tijdgenoten geïnspireerd worden wanneer we lezen, schrijven en handelen. De bijbel lezen is voor mij een gesprek met mensen die mij voorgingen. Ze zijn mijn voorgangers: ik sta op hun schouders. De bijbel is een verzameling van teksten die met elkaar in gesprek zijn, elkaar aanvullen, elkaar tegenspreken, verschillende visies geven op de werkelijkheid. Door de schrift te lezen neem ik dat gesprek op en voer ik het verder.” (p.67)

In het boek komen de grote theologische thema's langs, zoals hier de samenstelling en uitleg van de Bijbel. André lijkt te beweren dat er een voortgaande openbaring van God in de geschiedenis plaatsvindt, een verhaal van God dat niet afgesloten is met Jezus, maar dat doorgaat. En wij allen kunnen de medescheppers ervan zijn en bouwen aan die 'andere wereld' – een wereld zonder geweld, onrecht en onderdrukking.

Maar naast de literaire verhalen staan ook de historische verhalen in het boek, die ons erbij moeten helpen alles in perspectief te zien en een plaats in de geschiedenis te vinden.

Neem je verleden op ademt Andrés belezenheid en geleerdheid, als theoloog en historicus, maar nergens loopt hij daarmee te koop. Geen geleerd jargon, geen strooien met theologische begrippen om de eigen eruditie tentoon te spreiden. Gewoon vertellen, zodat ook zijn ouders het hadden kunnen begrijpen.

André ging in het hier en nu op zoek naar verhalen, waarin het paasverhaal opnieuw oplichtte: het opstaan uit de dood en het uitbreken uit de cirkel van geweld – zowel in iemands persoonlijk leven als ook in de samenleving. Hij wilde mensen met zijn boek de vrijheid schenken om 'opgewekt' en 'opgestaan' een nieuwe toekomst tegemoet te gaan, niet langer gebukt onder het verleden. Vergeving kon volgens hem die nieuwe toekomst

mogelijk maken, zowel voor het slachtoffer als voor de dader. Zeer zeker is het geen toeval dat aan het einde van dit boek staat: Pasen 1999.

Hoe kan ik op een goede en rechtvaardige manier omgaan met wat mij in het verleden is overkomen? De zoektocht naar antwoorden op die vraag was bij André niet louter gedreven door een theologisch interesse. Het was ook zijn eigen persoonlijke zoektocht. In het reine komen met de oorlogsjaren die hij als kind in Amsterdam beleefde. Het leren omgaan met de angst die hij in de ogen van zijn vader zag toen de 'nazi's' thuis voor de deur stonden, en de haat die zich in zijn hart had genesteld jegens 'de moffen'.

Ik heb hem daarbij mogen helpen met mijn eigen verhaal, maar dat kwam ik pas te weten toen ik het boek opende en de opdracht las:

“Voor Manuela, die mij onbewust hielp me te verzoenen met mijn kinderjaren en de oorlog.”

Manuela Kalsky is directeur van het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving (DSTS) en hoogleraar aan de Edward Schillebeeckx leerstoel voor theologie en samenleving aan de VU.

Links: met collega en medebroeder Leo Oosterveen op het DSTS in 1995. Rechts: een van de laatste gezamenlijke uitstapjes, voorjaar 2017.

Denker over geweld, pastor voor vrede

Gied ten Berge

Het was aan het einde van de jaren '90 dat ik me ging verdiepen in René Girard. Ik was André al tegengekomen op ledenvergaderingen van Pax Christi en later in de Girardkring, organiseerde in het toenmalige klooster in Maarssen met hem een studiedag over de meester. Ik las André's boeken.

In 2001 bereidden we de Vredesweek voor. Overal broeide die tijd de discussie over de vraag: is religie een bron van geweld, misschien zelfs de bron van alle kwaad? Het motto dat jaar was: "Religie en geweld, geloven in vrede". In het hart van de krant prijkte altijd een interview en het was duidelijk dat dat in 2001 met André moest zijn. Ik vroeg hem in dat gesprek zich als voorganger te verplaatsen in een aantal situaties.

Als jij op Vredeszondag wordt uitgenodigd om mee voor te gaan in een Molukse kerk in Nederland, wat zou je tegen die mensen zeggen?

"Moeilijk hoor!" zei hij. "Het is een groep mensen met een tamelijk geheide, ouderwetse theologie, waar ik me niet zo bij thuis voel. Dan is er de militaire erfenis van het KNIL. We hebben het hier over een identiteit en een geloofsopvatting met een sterke gehoorzaamheidsbeleving."

"Misschien zou ik daarom wel iets zeggen over de deugd van ongehoorzaamheid, niet 'tegen' de Nederlandse overheid of zo, maar de innerlijke weigering te gemakkelijk mee te gaan met de eigen groep en je ook niet zo te fixeren op het gezag! Probeer altijd afstand te houden van je eigen groep om na te kunnen denken of die wel op de goede weg is. Wat kun je zelf doen om die groep tot vrede te brengen? Denk aan dienstweigeraars tijdens de politioenele acties. Hun innerlijke ongehoorzaamheid maakte andere mensen vrij."

"En stel je voor, je wordt uitgenodigd voor een dienst voor vluchtelingen. Ze zitten verdoold in opvangcentra of in hun eigen flatje. Stuk voor stuk traumatische, individuele vluchtverhalen."

"Ik denk dat ik ook die mensen niet zou bevestigen in hun slachtofferrol. Identificatie met slachtoffers is emotioneel een erg voor de hand liggende weg. Als predikant moet ik natuurlijk wel weten, dat ze slachtoffers zijn."

"Maar ik zou iets zeggen over het gemak waarmee slachtoffers op hun beurt daders kunnen worden. Als je slachtoffer bent, zijn namelijk je eigen grenzen

verstoord. Je bent in een soort chaos beland, waardoor je de grenzen van je eigen identiteit en persoonlijkheid niet meer goed kan onderscheiden. Je loopt dan het risico om zelf gewelddadig te worden, zelfs tegen je eigen vrouw en kinderen. Je kunt ook sneller een speelbal worden van extremistische en groepen. Ik zou zeggen dat het een uitdaging is, om je met Gods hulp uit de rol van slachtoffer te bevrijden...”

We behandelden die ochtend meer voorbeelden. Maar vooral uit deze twee voorbeelden, is me bijgebleven: 1) ‘de deugd van de ongehoorzaamheid’, 2) dat Jezus na zijn Opstanding tegen alle schijnbare logica in, juist níet zei: “...en nu zullen we ze krijgen!” en 3) dat je slachtoffers niet moet bevestigen in hun slachtofferschap.

André was niet alleen een goede denker over geweld, maar ook een pastor voor vrede.

Gied ten Berge werkte tussen 1977 en 2008 bij IKV, Pax Christi en PAX

There is Whiskey in the Jar

Holkje van der Veer o.p.

Willen we André vandaag op de juiste manier eren, dan dienen we niet alleen een goed fles wijn te openen, maar ook een fles Bushmills whisky. Bushmills is de oudste stokerij van Ierland, aan de prachtige noordkust van Noord-Ierland, op een steenworp afstand van Ballycastle. Ik denk dat André er wel geweest moet zijn.

André is ongeveer veertig jaar actief geweest in Noord-Ierland, in het vredes- en verzoeningswerk van de Raad van Kerken en het vormingscentrum Corrymeela in Ballycastle.

Ierland, Noord-Ierland, Ulster, heeft een lange geschiedenis met geweld. ‘The Troubles.’ In 1964 werden de eerste Engelse militaire troepen naar Noord-Ierland gestuurd om de vrede te handhaven. In de jaren daarna nam het sektarisch geweld toe. Een historische datum is 30 januari 1972: *Bloody Sunday* in Derry (Londonderry). Veertien ongewapende jongemannen (de meesten kinderen van 17 jaar) werden doodgeschoten door Britse troepen.

Jaren van geweld braken aan, al waren er ook maanden van redelijke rust. In 1974 was er een korte wapenstilstand. Deze was bemiddeld door de Ierse Raad van Kerken. Het jaar daarvoor had deze Raad (waar de katholieke kerk geen deel van uitmaakte) de Nederlandse Raad van Kerken (waar de katholieke kerk wel deel van uit maakte) gevraagd om hulp: of de Nederlanders in Nederland een conferentie wilden organiseren voor Noord-Ieren: kerkleiders, politici en anderen. De Ierse raad hoopte dat het mogelijk zou zijn om op onafhankelijke grond beter met elkaar te kunnen spreken.

Deze conferentie vond plaats op Kerk en Wereld. De Nederlandse Raad van Kerken zocht naar geschikte begeleiders. Zo zijn Roel Kaptein, toen predikant-secretaris van de Raad voor de Herderlijke Zorg van de Nederlandse Hervormde Kerk, en Aat van Rhijn, predikant-directeur van vormingscentrum De Haaf in Bergen, met André Lascaris in contact gekomen. André werd benaderd omdat hij katholiek was en nog niet zolang terug uit Oxford.

De drie mannen zijn sinds 1973 met elkaar bevriend gebleven en hebben in Noord-Ierland en zeker in het vormingscentrum Corrymeela veel betekenisvol werk gedaan. Ook Roel Kaptijn (in 1996) en Aat van Rhijn (in 2002) zijn inmiddels overleden.

De eerste conferentie maakte grote indruk op alle aanwezigen en er kwamen er vele na.

Darick Wilson, een goede vriend van André en een leider van Corrymeela in de jaren 1980, vertelde mij dat er tussen 1974 en 1977 ruim 600 Ieren hebben meegedaan aan deze conferenties in Nederland. Het waren conferenties met politici, politie, hoge militairen en vertegenwoordigers van de paramilitaire organisaties van de IRA, UDA, UFF, studenten, katholiek en protestant samen, huisvrouwen, journalisten, kunstenaars, noem maar op.

Vanaf 1977 verhuisde dit werk van Nederland naar Corrymeela. Ook daar werden de bijeenkomsten door honderden mensen bezocht. Corrymeela speelde een belangrijke rol in het vredeswerk in de jaren tachtig.

Het is niet alleen een vormingscentrum, maar ook een oecumenische geloofsgemeenschap. Je kunt er lid van worden. Het is een christelijke familie, met leden in heel Engeland en Ierland. De leden doen vrijwilligerswerk en ondersteunen zo het werk in het centrum.

Om mij voor te bereiden op deze middag zocht ik contact met de gemeenschap. Als eerste sprak ik telefonisch met Duncan Marrow. Zijn vader, wijlen John Marrow, leidde de gemeenschap in de jaren 80. Toen ik de naam André Lascaris noemde werd hij onmiddellijk enthousiast en begon te vertellen. Duncan vertelde dat André, Roel en Aat van grote betekenis geweest zijn voor het vredeswerk. Het drietal zette de Nederlandse Stichting Noord-Iers Beraad op, om hun werk met groepen financieel mogelijk te maken.

Duncan vertelde dat deze drie mannen zich zo aangepast hadden aan de Noord-Ierse cultuur dat ze Nederlandse Ieren waren geworden. 'Zij waren zo vertrouwd, zij waren één van ONS', zei hij.

André, Roel en Aat brachten methodes mee uit het Nederlandse vormingswerk. Het ging hen altijd om de vraag: wat heeft het onderwerp wat wij behandelen met jouw eigen leven te maken? En wat kan jij bijdragen aan het verbeteren van je leven en je leefomgeving?

Zij hadden vooral een praktische en een creatieve manier van werken. Zij lieten de deelnemers hun levensverhalen vertellen en zetten die in een breder kader. Daar gebruikten ze niet alleen de theologie voor, maar ook filosofie en psychologie. Duncan vertelde dat van de drie André de denker was, die ook hier ideeën over mime en het zondebokmechanisme van René Girard inbracht. In de jaren 80 gaf het centrum een boek uit van André's Bijbelstudies.

De volgende die ik sprak was Darick Wilson. Hij heeft André nog bezocht in het Berchmanianum. Duncan was de programmadirecteur van Corrymeela en ze waren goed bevriend. Darick zei dat het werk dat André, Roel en Aat ooit begonnen zijn, met name het vertalen van het werk van Girard naar de dagelijkse realiteit,

nog steeds doorgaat. Twee maanden geleden was er nog een studieweekend, een internationale studiegroep rond het werk van Gerard. Deze groep wil twee keer per jaar verder studeren.

Ook op verschillende universiteiten wordt met het gedachtegoed van René Girard gewerkt.

Wat André zo bijzonder maakte is dat hij dit werk op een praktische en voor een breed publiek verstaanbare manier wist te vertalen. Darick vertelde tenslotte dat ze van plan zijn om enkele teksten van André en Roel Kaptein opnieuw uit te geven.

Tot slot: met André deel ik de liefde voor Noord-Ierland. Misschien herinnert u zich de gevangene Bobby Sands die in 1980-1981 in hongerstaking ging in zijn cel, en stierf.

Ik was in die tijd nog doopsgezind en was door de doopsgezinde vredesgroep gevraagd om naar Noord-Ierland te gaan, om contacten te leggen met de jongerenwerkers van *The Peace People*.

Deze organisatie ontving in 1976 de Nobelprijs voor de Vrede. Met het geld daarvan kochten ze een huis in Belfast van waaruit zij vele activiteiten ondernamen. Samen met de Peace People organiseerden wij uitwisselingen voor jongeren en studenten in Nederland en Noord-Ierland. Samen verkenden wij de Noord-Ierse politiek en bezochten zelfs enkele paramilitaire organisaties.

Ik kwam André tegen omdat ik iemand zocht die deze groepen inhoudelijk een zetje kon geven. André kwam de studenten uitleggen hoe de Noord-Ierse situatie gegrond is in een lange geschiedenis. Hij gaf ons een kijkrichting mee. Hij hielp ons denken. Zo heb ik André zowel in Nederland als in Noord-Ierland les zien geven aan groepen jongeren en studenten.

André was iemand die met een twinkeling in zijn ogen en op een eenvoudige, kritische manier een inhoudelijk verhaal kon neerzetten. De studenten accepteerden hem als een wijze leraar die met kennis en gezag sprak. En nog belangrijker, hij nam de tijd. Als je hem uitnodigde om te blijven eten, dan deed hij dat.

Ik ben altijd met André bevriend gebleven. Wij delen niet alleen onze liefde voor Ierland, maar ook voor de dominicanenorde. De afgelopen jaren heb ik wel eens een flesje Bushmills voor hem gekocht. Op momenten dat er wat te vieren viel, of op momenten dat het leven pijnlijk was, bijvoorbeeld rond zijn verhuizing naar Berchmanianum.

Daarom schenk ik u vandaag een borrel in. Op jou André, op ons, op jouw liefde voor mensen en je zorg om deze wereld.

Holkje van der Veer o.p. is dominicanes van Neerbosch, schrijfster en vormingswerkster.

André Lascaris en de Girardkring

Hans Weigand

Het is wat onwerkelijk om over André in de verleden tijd te spreken. Hij was zo'n trouw kringlid dat ik het idee heb dat hij de volgende keer gewoon weer binnen kan lopen.

Zonder te vervallen in rivaliteiten kan ik wel stellen dat André een van de belangrijkste pijlers van de Girardkring is geweest. Ik wil drie aspecten belichten.

In de eerste plaats heeft André een grote rol gespeeld in de totstandkoming van de kring. Samen met Roel Kaptein en Aad van Rijn was hij betrokken bij het Noord-Iers vredeberaad, en in deze groep kwam op een gegeven moment de naam van René Girard op. Vanuit deze groep is contact gelegd met de VU wat leidde tot een bezoek van Girard, een studiekring om dit voor te bereiden en een eredoctoraat. Deze kring bestaat inmiddels al meer dan 35 jaar. Vanaf het begin was de belangstelling voor Girard dus niet alleen academisch maar ook maatschappelijk, en André was een van de leden die deze twee kanten altijd heeft gecombineerd, op een heel professionele manier.

In de tweede plaats heeft André een essentiële rol gespeeld in de publicaties van de kring. Het boek *Rondom de crisis*, samen met Michael Elias, en eerder in 1992 de bundel *Nabootsing – in discussie over Rene Girard*, waar ikzelf samen met André met veel plezier aan heb gewerkt. Was er een probleem, bijvoorbeeld met een van de gewaardeerde kringleden wiens bijdrage aanvankelijk moeilijk in te passen was, dan kon door André's diplomatieke optreden het mimetisch conflict goed worden opgelost en omgebogen tot een verrijking.

Naast de publicaties van de kring heeft André natuurlijk ook zelf boeken en artikelen gepubliceerd die hebben bijgedragen niet alleen aan de disseminatie van het gedachtegoed van Girard in Nederland maar ook aan de verdere theologische doordenking daarvan.

Waarin André zich onderscheidde van de Girardiaanse theologen buiten Nederland is denk ik vooral de educatieve kant. Het was voor hem niet voldoende om slachtoffermechanismen te beschrijven en te verklaren, hij wilde ook slachtoffers handvatten geven om uit de slachtofferrol te stappen.

In de derde plaats was André, zoals gezegd, een trouw kringlid. Zoals hij was, niet op de voorgrond tredend, rustig, belangstellend, maar in de discussies ook altijd to-the-point. Kritisch en constructief. De laatste jaren kostte het hem veel moeite om te komen, maar mede door de hulp van anderen – waarvoor dank – lukte het hem meestal wel. We missen hem en zijn dankbaar voor zijn vriendschap en voor alles wat hij voor ons heeft betekend.

Hans Weigand, voorzitter Girard Studiekring

De positieve kracht van mimetische begeerte

Huub ter Haar

Als Nijmeegs systematisch theoloog inspireerde – ik durf het in retrospectief rustig te zeggen – André Lascaris mij nog meer dan de boegbeelden Edward Schillebeeckx en Tine Halkes. Dat komt door zijn grote openheid voor maatschappelijke thema's en de ruimte die zijn verwerking van de ideeën van Girard opende.

Inmiddels ben ik al vele jaren werkzaam als zelfstandig innovator. Geïnspireerd door de opdracht om mensen te helpen zich te bevrijden uit vervreemding bedenk ik projecten voor zorg, onderwijs en sport. Leidend daarbij is het inzicht dat het meer dan ooit gaat om de *binnenkant* van mens en organisatie, als een noodzakelijke correctie op de te grote aandacht voor meetbaarheid.

De afgelopen tien jaar hielp ik bijvoorbeeld sportverenigingen om te komen tot een inclusieve cultuur, waarin mensen van alle afkomsten en seksuele oriëntaties zich veilig voelen. In opbouw is een project om studenten met gevoelens van eenzaamheid om te leren gaan door contact te maken met hun lichaam.

Maar hier wil ik me concentreren op het project *Herstelcirkel in de wijk*, dat zich richt op mensen met diabetes type 2. Inmiddels draait het in Nijmegen-Lent (drie groepen), Elst, Huissen en Duiven. Ik wil jullie uitleggen wat dat project met de mimetische begeerte te maken heeft...

Diabetes 2 is een maatschappelijk issue, omdat we die als moderne samenleving door bewerkte voeding, minder beweging en meer stress sinds WO II mede veroorzaken. Ruim 850.000 Nederlanders hebben het; de verwachting is dat het er in 2025 1,4 miljoen zullen zijn. Wat is het probleem? Diabetes verkort het leven met gemiddeld 13 (!) jaar, patiënten hebben last van allerlei aandoeningen. De extra zorgkosten bedragen vanaf het 57^e jaar zo'n €131.000,-.

De inzet van *Herstelcirkel* is leefkracht als medicijn. We willen mensen helpen zelf de regie te nemen over hun gezondheid en samen hun energie en zelfbeeld te verbeteren. Want veranderen heeft niet alleen te maken met voeding, beweging en ontspanning – het geijkte advies van artsen – maar ook met verinnerlijking en verbondenheid. Mensen met diabetes type 2 hebben vaak slechte leefgewoonten, omdat ze vervreemd zijn van hun lijf en hun gevoelens.

Een Herstelcirkel is een coöperatie van twintig mensen met diabetes type 2, die zich minimaal een jaar hieraan willen verbinden. Ze worden bijgestaan door een Leefkrachtcoach, met desgewenst ondersteuning van huisarts en

praktijkondersteuner. Ze kiezen uit hun midden een regisseur die activiteiten aanjaagt: samen informatie inwinnen, samen wandelen, fietsen.

Zo wordt er gewerkt aan kennis, vaardigheden, bewustzijn en het herhalen van nieuwe elementen in het leefpatroon. De eerstelijns zorg geeft bovendien legitimatie: je mag op eigen kracht de zorg en medicatie afbouwen.

Maar minstens zo belangrijk is dat er gewerkt wordt via nabootsing. Ieder mens is uitgerust met krachtige spiegelreceptoren, waarmee je door het kopiëren van gedrag je gedrag voortdurend verandert. Dat mechanisme zetten we slim in om diabetes te keren. De ervaring leert namelijk dat als er maar één iemand in een groep een positieve verandering doormaakt, dat bij de anderen verlangen opwekt om het ook te doen. Zie je wel? Het kan!

Dat is een heel positief gebruik van ons vermogen tot nabootsing, dat André Lascaris aan de hand van Girard zo goed heeft doordacht. En deze ervaring brengt een innerlijke verandering teweeg, omdat mensen meer gevoel van eigenwaarde krijgen. De Leefkrachtcoach zet hier het licht op en bevestigt het. 'Je moet het zelf doen', zei een van de deelnemers', 'maar je staat er niet alleen voor'.

Na een jaar in de eerste groep, waarbij de leden handreikingen kregen op het gebied van kennis, bewegen, ontspanning, medicatie en verinnerlijking, is de zelfregie en vitaliteit van de deelnemers naar eigen zeggen met 67% gestegen. De medicatie is met een derde teruggebracht, het aantal zorgcontacten met professionals is met de helft afgenomen en maar liefst 85% van de deelnemers geeft aan dat de aanpassingen aan hun leefstijl blijvend zijn.

Door de kracht van de groep en de uitnodigende manier van begeleiden worden mensen minder patiënt. Ze worden daadkrachtiger en krijgen zelfvertrouwen. Zo vinden ze hun eigen sleutel tot verandering en bevrijding uit de vervreemding van hun ziekte. Onderzoeker en huisarts Henk Schers, een van de partners van het project, vat het succes van de Herstelcirkel zo samen:

'Ten eerste: hou de deelnemers zover mogelijk van de zorg vandaan. Laat deelnemers zelf formuleren wat ze nodig hebben; ontmedicaliseer de deelnemer. Ten tweede: de groepsdynamiek betekent vaak meer voor gedragsverandering dan het contact in de spreekkamer. Je raakt immers meer gemotiveerd door je medemens dan door je dokter of POH. Als derde punt: we schakelen een Leefkrachtcoach in, die samen met de deelnemer zoekt naar verinnerlijking van gezonder eten en bewegen. Hij/zij kijkt samen met de deelnemer waarom dat niet altijd goed lukt, zo komen de weerstanden om te veranderen ook beter ter sprake.'

Ik ben André Lascaris dankbaar voor de rol die hij met zijn open en geëngageerde manier van denken en doceren speelde in mijn vorming.

Huub ter Haar is theoloog en zelfstandig innovator. Hier vindt u meer over de [Herstelcirkel](#).

Schepper van ruimte

Jacqueline van Meurs

André ontmoette ik meer dan twintig jaar geleden. Ik was begin dertig. Na omzwervingen door Zuidoost Azië was ik begonnen aan een studie aan de theologische faculteit van Nijmegen.

Leven was doordrenkt geweest van leven, van spiritualiteit, van sterfelijkheid. Ondergedompeld geweest in boeddhistische en hindoeïstische cultuur en religie kon ik mijn weg in de christelijke theologie maar moeizaam vinden. Buiten kerk en faculteit leek religie, leek zingeving nauwelijks een rol te spelen; in tegenstelling tot wat ik de twee jaar lang in Zuid Oost Azië had ervaren.

Studenten theologie hadden, zo begreep ik al snel, veel meer dan ik, kennis van en ervaring binnen de christelijke traditie. Veel voor de opleiding veronderstelde kennis hadden zij ook. De kerken dat ik een kerk van binnen had gezien waren na mijn jeugd spaarzaam geweest (tijdens mijn jeugd trouwens ook...).

Ik kon mijn vragen dan ook moeilijk stellen; wist niet wat mijn vragen waren. Ik stond op het punt de studie af te breken toen ik hoorde dat er een student-assistent gezocht werd door het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving. Bijna verborgen op de zeventiende verdieping van het Erasmusgebouw lag dit voor mij vruchtbare stukje grond; een plek waar gediscussieerd en gezocht en gevonden werd. 'This made sense!' Ik solliciteerde en werd aangenomen.

Ik ontmoette mooie theologen: Manuela Kalsky, Erik Borgman, Leo Oosterveen, Ad Willems... en anderen. En ik ontmoette André.

André was naast een erudiet man ook een pastor; kon goed luisteren; en zo kwam ik mijn vragen op het spoor en kon ook ik een weg gaan binnen de theologie en het leven. We werden vrienden.

Het had zo anders kunnen lopen maar ik maakte mijn studie af en ging werken binnen het pastoraat en de geestelijke verzorging. Belangrijke momenten in mijn leven deelde ik met André: hij doopte mijn kinderen, zegende het nieuwe huis in. Toen ik als geestelijk verzorger bevestigd werd in het ziekenhuis was hij daar. En hij was er toen ik trouwde met de liefde van mijn leven. En ik kwam regelmatig naar Huissen, was graag in Huissen; we namen dan koffie mee van uit de huiskamer en hadden goede uren van praten en lachen op zijn kamer.

Ik werk nu als geestelijk verzorger binnen de palliatieve zorg. Ben als consulent spirituele zorg aangesloten bij het Team Ondersteunende en Palliatieve zorg (TOP

team) van het Radboudumc en zoek met artsen en verpleegkundigen hoe we, in deze gesecculariseerde samenleving, aandacht kunnen hebben voor, wat de WHO duidt met de 'spirituele dimensie' binnen de zorg. Samen met andere zorgverleners zoek ik hoe we patiënten en hun naasten kunnen ondersteunen bij levensvragen, bij een weg vinden te midden van lijden en de naderende dood. Volgens mij was het nog vóórdat ik in de palliatieve zorg ging werken dat André mij de volgende anekdote vertelde:

“Ik werd gebeld. Een mevrouw lag op haar sterfbed; de familie was aanwezig. Zag ik kans om te komen? Een uur later betrad ik de ruimte waar de ernstig zieke vrouw op bed lag. Er was onrust en beweging. Er werd gesproken, koffie gehaald, ruimte gemaakt voor haar verzorging en pijnbestrijding. Ik deed mijn jas uit en ging zitten aan een kleine tafel in de hoek van de kamer. Soms kwam er iemand even bij mij zitten; dan wisselden we wat woorden uit of we waren samen stil. Na enige tijd heb ik mijn jas weer aangetrokken en ben naar huis gegaan. Kort daarop overleed de vrouw. Familieleden bedankten mij later voor alles wat ik voor hen had betekend.”

Deze optekening van André heb ik altijd onthouden; reis al jaren met mij mee. Vertel ik nu aan stagiaires geestelijke verzorging of aan verpleegkundigen of artsen.

De christelijke traditie is voor mij uiteindelijk een vruchtbare bron voor leven en werk geworden omdat ik, mede door André, steeds weer de verbinding van spiritualiteit met het leven van alledag, met mensen om mij heen heb kunnen maken.

Zoals hij ruimte heeft kunnen maken voor mijn zoeken, mijn vragen, mijn weg (vooral ook door het schenken van stiltes en ruimte in onze gesprekken) zo kan ik er nu zijn voor anderen.

Jacqueline van Meurs is consulent spirituele zorg en onderzoeker aan het Radboud UMC.

Weg uit aangeleerde hulpeloosheid

Hanneke Meulink-Korf

Ere wie ere toekomt, en toch staat niet op elke invloed een naamkaartje. Andrés naam is gelukkig vaak wel vermeld, als het gaat om zijn invloed op het werk van anderen, maar ook lang niet altijd. Soms schoof de naam van Girard er overheen. Terecht, maar ook te weinig specifiek. Want de invloed van André zoals ik die heb ervaren is een oorspronkelijke.

Ik ben een protestants theoloog en psychotherapeut/contextueel therapeut, en werkte op de Universiteit van Amsterdam en aan de Universiteit Leiden voor het vak Praktische theologie/ Pastoraat.

Via Aat van Rhijn (1930-2002) leerde ik halverwege de jaren tachtig André en zijn werk kennen. André en Aat hadden samen in Noord-Ierland gewerkt, Aat was aangespoord door Roel Kaptein om namens de CEC (Council of European Churches, een protestantse raad) om een initiatief te nemen en als protestantse dominee vond Aat het onmogelijk om daar niet een katholieke geestelijke¹ bij te betrekken.

Zij waren vervolgens intensief bezig om op te diepen en te bestuderen wat daarbij helpend zou kunnen zijn. Ik herinner me de berichten over een Colloquium in Cérisy, waar de psychiater Oughourlian indruk maakte, met 'Un mime nommé désir'.

Deze en andere inzichten gingen mee naar Corrymeela. Niet als antwoorden trouwens, want zij gingen consequent uit van eigen onkunde over de betekenis van de situatie daar.

Ook vragen die wat later voor Aat en mij in contextueel pastoraat in de lijn van Boszormenyi-Nagy aan de orde kwamen, bleken in de samenwerking rond Noord-Ierland al scherp gesteld. Hoe ver reikt het vermogen tot vergeving? Is familieloyaliteit alleen een obstakel voor solidariteit en vijandsliefde, of / hoe kan loyaliteit aan de eigen mensen een springplank zijn voor solidariteit? Hoe is er een strategie denkbaar die echte communicatie niet verbreekt maar juist instelt?

Hoe zit het met die wonderlijke paradoxale strategie van Jezus, die door André in *De tweede mijl* centraal wordt gesteld, een strategie om de onderdrukker diens geweld te doen zien.

¹ Roel Kaptein ging zelf later meedoen. De vraag was om iets te doen vooreen gemengde groep uit Noord-Ierland 'in a quiet and spiritual atmosphere'. Hoe dit precies ging? Een historisch verantwoorde tekst hierover, m.m.v. André Lascaris, in: Greteke de Vries (2010), *Meer dan voldoende te eten en een vrolijk hart- Aat van Rhijn, dominee en therapeut in het spoor van Nagy en Levinas*, Vught: Skandalon.pp94-107. Met foto, waar André, Aat en Roel poseren met leden van de *Royal Ulster Constabulary*.

Dialectisch denken heb ik meer dan van Karl Barth geleerd uit *De tweede mijl*. Het boek heeft voorin twee Bijbelverzen als parool: 'Iemand zal u dwingen één mijl te gaan, bedrieg hem dan met twee mijl'.

Dat dit niet gaat over aardig zijn voor wie niet aardig is voor mij, dat het gaat om vijandsliefde waardoor de onderdrukker verantwoordelijk wordt gehouden het boze in zich te overwinnen- dit toegepast op familieverhoudingen, was een bron van aanscherping bij doordenking van contextuele therapie en van de ontwikkeling van contextueel pastoraat.

Het tweede parool in *De tweede mijl* is Genesis 12,1: 'Trek weg uit uw land, uw stamverband en het huis van uw vader.' Dat familieloyaliteit waar we in contextueel pastoraat veel aandacht voor hebben, niet betekent 'thuisblijven', of 'terug naar start', en wat het dan wel betekent werd aangescherpt door de uitleg van André. Het verband tussen interdependentie en autonomie, een verband - geen tegenstelling.

Hoe moeilijk is dat, echt wegtrekken. En dan gaat het om wegtrekken waarbij nieuw kan worden aangehaakt... Neem je verleden op... Niet of meestal niet verbreken van verhoudingen maar vernieuwing van verhoudingen.

André kon trouwens onbekommerd benadrukken hoe familie van relatief belang is ('t is maar familie...') om meteen daarop een dierbare herinnering of anekdote aan zijn familie te vertellen, zoals we die waarschijnlijk allemaal wel hebben gehoord, of over de trouw van een vriendin aan een oude tante, hoe mooi hij dat vond... Maar dan lag de nadruk op de vrijheid in de verhouding, en niet om afgedwongen mores.

Aat en ik organiseerden vanaf 1989 een intensieve nascholing voor pastores, en de plaats van samenkomst was aanvankelijk de Hogeschool van Amsterdam maar werd al snel Huissen. Natuurlijk vanwege André, en ook vanwege Henk Jongerius, die als geen ander protestantse dominees kan leren om minder zwaar te zingen.

André verzorgde vele jaren in deze opleiding een avond over de mimetische driehoek en het zondebokmechanisme; en tot André naar Nijmegen verhuisde, ook na de dood van Aat, was hij ook bij reünies van sommige van deze groepen aanwezig. In menige ecclesiologische scriptie van een protestantse student zijn de sociale en kerkelijke verwickelingen in b.v. Angeren (*of all places*) zoals André die analyseerde, op de achtergrond meegenomen...

Inmiddels is de mimetische theorie min of meer opgenomen in het curriculum van contextueel pastoraat zoals mijn opvolgers daarin te werk gaan. Het boek *Advocaat van de zondebok* hebben we ten behoeve daarvan nogal eens moeten kopiëren omdat er geen exemplaren meer beschikbaar waren.

André's invloed op contextueel pastoraat, was naast en bij het inzichtelijk maken van 'Girard' vooral een kritische aanscherping (steeds weer dit woord!) van het belang van de dimensie 'macht' bij het analyseren van een relationeel conflict, en

een waarschuwing tegen idealisering van leermeesters of het nu gaat om Boszormenyi-Nagy of om Buber of Levinas.

Die laatste naam noem ik vanwege onze gesprekken over het onderwerp vergeven en vergeven worden waar zoals u weet André van mening was dat ook anderen dan het slachtoffer de dader kunnen vergeven. Aat en ik meenden daar anders over te denken, maar zoals André het dan weer uitlegde, als gift en als een vooruitlopen op de tijd dat het slachtoffer daartoe in staat zal zijn- ja dan kon ik weer moeilijk niet-niet met hem instemmen...

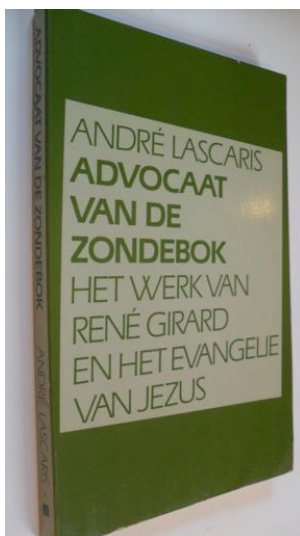
Ik wil ook nog noemen de invloed die André en dan met name met *Het soevereine slachtoffer* had, en heeft, op protestantse theologie. De aanvaarding dat binnen het christendom geweld was en is, is inderdaad voor zover het gebeurt, een langzaam proces.

Ik heb enkele doctoraalscripties hierover begeleid, zowel van studenten afkomstig uit de gereformeerde bond als van meer vrijzinnige studenten, en de innerlijke beweging die een student daarbij maakte, was vaak moeilijk en indrukwekkend. Ook daar speelde veel 'invisible loyalty' aan het voorgeslacht (moeite met het eerder genoemde wegtrekken) - onder de noemer van een dogmatiek toegedekt, een dogmatiek van tegelijk 'schuldig en hulpeloos'. André was dan altijd bereid zich door een student te laten interviewen en dat kwam het proces bijzonder ten goede.

Ik eindig: André heeft steeds opgeroepen om weg te trekken uit wat psychologen 'aangeleerde hulpeloosheid' noemen, hulpeloosheid niet alleen om voor het eigen persoonlijk leven verantwoordelijkheid te nemen, maar ook om qua theologisch denken en pastoraal handelen nieuwe wegen te gaan.

Ik denk aan hem met dankbaarheid en genegenheid.

Hanneke Meulink-Korf doceerde contextueel pastoraat aan de UvA.

De kennis van de mimetische theorie

Joachim Duyndam

Hoewel ik door jarenlange studie goed bekend ben met zijn mimetische theorie, is het lezen van René Girard voor mij iedere keer toch weer een verrassing. Terwijl andere theorieën en opvattingen over mens en cultuur na herhaalde kennisname overbekend zijn, voorspelbaar of vervelend worden, en vaak al snel weer achterhaald zijn, afgelost door nieuwe modes onder de cultuurcritici, is elke Girardiaanse lezing van weer een andere klassieke tekst verrassend, en vaak onthutsend.

Hoe is dat mogelijk? Je zou immers kunnen zeggen dat Girard in elke tekstinterpretatie weer dezelfde ontdekking doet. Maar het is net alsof het telkens weer de eerste keer is: je wordt herinnerd aan iets dat je weliswaar wist, maar dat opnieuw moest worden opgediept uit deze of gene klassieke tekst. Iets dat je al kende, maar niet als je broekzak. Dit is althans mijn ervaring met het lezen van Girard, en überhaupt met bijdragen uit de mimetische theorie. Ik vermoed dat dit een belangrijke aanwijzing vormt over de soort van kennis die door de mimetische theorie wordt verworven en doorgegeven.

Het is kennis waaraan je steeds moet worden herinnerd. Volgens Plato is dit een aanwijzing voor de waarheid van deze kennis. Waarheid komt volgens Plato's Ideeënleer niet uit de vanzelfsprekende kennis die we via onze zintuigen opdoen – wat we (al dan niet via de media) zien, of van horen zeggen hebben – maar de kennis die we verwerven als we grondig nadenken bij wat we horen, zien, of voelen. En zo, door denken, de onderliggende structuren of ideeën in het vizier krijgen. Fundamentele kennis, die we eigenlijk altijd al weten. Vandaar dat ware kennis volgens Plato 'herinnering' is.

Ook de mimetische theorie herinnert ons aan iets dat we eigenlijk al weten, maar dat we maar moeilijk kunnen accepteren, en daarom liever niet willen weten. De beroemde grotvergelijking in de *Politeia* leert ons dat het bij Plato niet anders is. Zowel Plato als de mimetische theorie leren ons dat wij, meestal zonder dat te beseffen, leven als gevangenen. Volgens Girard is het de mimetische begeerte die ons gevangen houdt. Gevangen omdat zij ons maakt tot wat we zijn: kuddedieren, gedoemd tot nabootsing van elkaars interesse, en het geweld dat daar het gevolg van is. Nee, dat is niet fijn om te weten. Ja, we herkennen we de mimetische begeerte mogelijk wel bij anderen, maar bij onszelf?

De inzichten van de mimetische theorie passen niet goed bij ons moderne zelfbeeld van zelfstandige, autonome en authentieke individuen. Girard ondermijnt het zelf als zelfstandig denkend en handelend, en als er iets vandaag heilig is, is het wel het zelf. Het zelf, het centraal stellen ervan door filosofie, kunst en wetenschap, politiek en maatschappij, heeft ons immers bevrijd van de horigheid aan traditie,

kerk, staat en ander extern gezag? Maar wat nu als de mimetische theorie laat zien dat dit individuele zelf als zelfsturende denker en doener een illusie is, op z'n best een abstractie ten opzichte van een fundamenteelere 'inter-dividualiteit'?

Ons moderne zelfbeeld verklaart tot op zekere hoogte de moeilijkheid en weerbarstigheid van de kennis van de mimetische theorie. En dus dat je er iedere keer opnieuw aan herinnerd moet worden. Maar er is nog een andere reden voor het moeilijk kunnen accepteren van de mimetische waarheid, voor het wegstijgen ervan, en voor de vlucht in romantische illusies. Die reden heeft te maken met schuld.

Als de roes van de vervolging voorbij is, als de climax is bereikt en de zondebok is uitgedreven of gedood, ontstaat er bij de meute vaak een besef van schuld. Men is niet voldaan, zoals men dat kan zijn na het bevredigen van een behoefte, maar men realiseert zich in een disbalans te verkeren. Het offeren van een zondebok is dan ook niet een behoefte; het dient juist om de crisis te bezweren die wordt veroorzaakt door het mimetische karakter van onze behoeften. De rust die na het ontaarden van de mimetische crisis door het offeren van de zondebok is gekomen, al is het maar tijdelijk, heeft een hoge prijs. Juist die prijs bepaalt de schuld. Om deze schuld te delgen wordt de zondebok 'vergoddelijk' om vervolgens tegenover deze nieuwe godheid onze schuld te kunnen uitboeten, om door hem te kunnen worden vergeven – al is het maar voor even.

Dat klinkt allemaal niet erg eigentijds: deïficatie, uitboeten, schuld. Om te laten zien hoe naïef we vandaag vaak over schuld denken, geef ik het volgende voorbeeld. Stel je rijdt in je auto op de snelweg, en je rijdt veel te hard. Opeens zie je in je achteruitkijkspiegel een snelle politieauto aankomen. Wat voel je nu: schuld? Maar de politie scheurt jou voorbij, op weg naar een andere overtreder. Wat voel je nu: opluchting? Zo ja, dan was het geen schuld die je eerst voelde. Als dat wel schuld was geweest, zou je nu spijt voelen bij het doorrijden van de politieauto. Je had aangehouden willen worden, je had schuld willen bekennen, en je had je schuld willen uitboeten, je had vergiffenis willen krijgen. Door de opluchting weet je dat je alleen maar bang was om gesnapt te worden, en blij dat je aan een boete bent ontkomen.

Sommige schulden kunnen worden afgelost, een hypotheekschuld bijvoorbeeld; sommige schulden kunnen worden vergeven, soms, morele schuld bijvoorbeeld; en sommige schuld is misschien wel onvergeeflijk. Hoe zit het met de schuld die gepaard gaat met het mimetische geweld tegen de zondebok? De term zondebok zelf, in het Nederlands, wijst misschien op de wens verlost te zijn van schuld. De zondebok draagt immers onze zonden, en daarmee onze schuld weg? Maar is dat geen wensdenken, want het is immers juist door de zondebok dat wij, vervolgers, schuldig zijn?

Zijn onze gevangenschap en onze schuld dan onvermijdelijk, en zijn vrijheid en vergeving onmogelijk? Het grootste werk van de vrijheid is dat zij haar eigen verval kan voorzien, zegt Levinas. Daarmee intervenueert zij in de loop der dingen,

buigt zij de tijd. Net zoals vergeving, als zij lukt, een soort tijdreizen is: doordat dader en slachtoffer samen teruggaan naar het verleden, veranderen zij de betekenis van wat hun relatie heeft verstoord of vergiftigd, en maken zij toekomst mogelijk.

Zo kan ook de vrijheid een dreigende gevangenschap in schuld voorkomen door schuld vooraf in herinnering te brengen. Door kennis dus. Als Jezus tegen de meute die een overspelige vrouw wil stenigen zegt: 'wie zonder zonde is, werpe de eerste steen' (Joh 8:3-11), herinnert hij aan eerdere schuld, en voorkomt hij ergere schuld. En maakt hij van een vervolgende meute mogelijk verantwoordelijke mensen. In dit verhaal komen Levinas en Girard samen. Beiden geven ons kennis waarmee wij verder komen, niet altijd leuk maar wel waar: schuldige kennis.

Joachim Duyndam is hoogleraar humanisme en filosofie aan de Universiteit voor Humanistiek

Tijdens de toespraak van Tommy Wieringa, in de bibliotheek van het klooster van Huissen.

Het beproefde drietrapsmodel God, profeet, gelovige

Tommy Wieringa

Toen ik afgelopen zomer mijn roman 'De heilige Rita' voltooide, maakte ik een note to self dat ik het boek nog ter controle moest voorleggen aan de vliegtuigpionier Joost Conijn, aan een Twentenaar, aan een huisarts en aan een katholieke geestelijke. Je mag in de literatuur zoveel verzinnen als je wilt, maar de feiten moeten kloppen.

Ik heb de tekst inderdaad laten controleren door Joost Conijn, door de Twentse uitgever Paul Abels en mijn eigen huisarts, maar niet door een katholiek. Daar had ik André Lascaris voor, en die overleed nu juist in de week dat ik mijn boek voltooide.

Het was Arjan Broers die me daarvan in kennis stelde. Hij had het me nog gezegd toen we de 75ste verjaardag van André vierden in Amsterdam: 'Ik zal je bellen als André overlijdt'.

Veel slechte tijdingen komen door de telefoon. Soms ben ik bang als dat ding gaat – weer een dode, weer een uitvaart; de wereld krimpt en krimpt. Bij sommige doden is de krimp erger dan bij andere.

Omdat ik geen katholiek meer had om het boek aan te laten lezen, kreeg ik onlangs een brief van de heer Melenhorst uit Weerselo, die me van een aantal fouten in de tekst op de hoogte stelde. Hij had dingen opgemerkt die eerder in een protestantse omgeving thuishoorden dan in een katholieke. Over psalmzingen, bijbellezing en bepaalde gebruiken, waaraan een katholiek zich nooit zou bezondigen.

Op pagina 43 vond hij dit: "Zijn vader vouwde zijn handen en was even stil" – zo bidden protestanten.'

En op pagina 223: 'De Davidpsalm past beter bij protestanten, zie hun overlijdensadvertenties.'

Op pagina 235: 'Paul leest in de bijbel. Katholieken lezen niet in de bijbel.'

En op pagina 237 ten slotte: 'De combinatie van zondagsschool en pastoor lijkt me niet juist.'

De heer Melenhorst woont blijkens zijn brief op de Abdijweg 42 in Weerselo, dus zijn autoriteit is onbetwist.

Ik ben als kind van Nederlands Hervormde ouders opgegroeid in een katholiek dorp, op een katholieke school, met katholieke vriendjes, de hele roomse biblebonseberg kortom, zodat de denominaties op natuurlijke wijze in elkaar overvloeiden, en ik het onderscheid inderdaad niet altijd scherp zie.

André, die ik de manuscripten van mijn laatste twee romans liet lezen, zou me hier beslist voor hebben behoed.

Ik heb veel aan hem te danken.

Mijn eervorige roman 'Dit zijn de namen' zou ik zelfs in het geheel niet geschreven hebben, als ik niet het geluk had gehad hem te leren kennen. De leringen van René Girard zijn via André in mijn werk terecht gekomen, volgens het beproefde drietrapsmodel God, Profeet en gelovige.

André was een kalme leermeester; hij onderwees al schrijvend en vertellend, op klassieke wijze. Ik heb me altijd bevoorrecht gevoeld in zijn omgeving te mogen verkeren.

Ik ontmoette hem aan de eettafel in dit huis, ergens in de laatste jaren van de vorige eeuw.

Ik leed toentertijd aan een vrouw. Ze hield me bezig als ze er was en ze hield me bezig als ze er niet was. Ze was bij me ingetrokken omdat ze niet alleen kon zijn; van schrijven kwam enkele jaren niets. Ik beleefde vele noodlottige avonturen met haar, waarvan er een in de cel eindigde en andere met een boete. Eens zal ik deze dingen opschrijven in een kleine liefdesroman met de titel Zwarte bloemen – naar de nacht waarin ze mij haar schaduwlevens openbaarde en haar geheimen zich voor me openden als een veld vol zwarte bloemen.

Voor nu kan ik alvast verklappen dat deze dingen te maken hadden met de noodlottige begeertedriehoek waar ik pas later mee zou kennismaken.

Om haar aanwezigheid in mijn huis te ontvluchten, zocht ik onderdak in het gastenverblijf van dit huis. Daar, meestal in de Meister Eckhart-kamer, hervatte ik het schrijven dat zo lang had stilgelegen.

Bij de gezamenlijke middagmaaltijden ontmoette ik de paters dominicanen, vriendelijke, eigengereide heren, die wat betreft karakter en temperament sterk van elkaar verschilden. De een kon niet ophouden over zijn reisje naar de Harz en de schaalmodellen die hij bouwde, de ander onderhield de gebouwen en legde de dakpannen recht na een storm, weer een ander had een literair-filosofische belangstelling en sprak met gezag over het werk van René Girard en Erich Auerbach.

Met hem, André Lascaris, ontwikkelde zich mettertijd een dierbaar contact. Ik genoot herhaaldelijk van de gastvrijheid van dit huis, en altijd op de tweede of derde avond van mijn verblijf klonk er een bedeesde klop op mijn deur, en nodigde André me uit om op zijn kamer van gedachten te wisselen bij een glas wijn. Elke keer was het aantal bidprentjes in zijn boekenkast weer toegenomen. André leek er geen bezwaar in te zien dat de foto's van de levenden stilaan door de bidprentjes van al die doden werden overstemd.

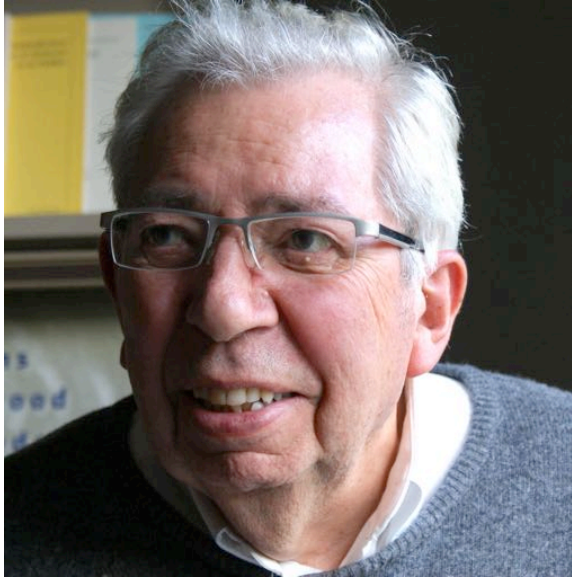
Deze ontmoetingen werden de basis van een vriendschap die ruim vijftien jaar heeft geduurd, en die afgelopen zomer ruw werd onderbroken door zijn plotselinge dood. André is nu zelf zo'n bidprentje in de boekenkast – en kijkt vriendelijk toe terwijl ik werk.

Zijn dood vergelijk ik in de stilte van mijn gedachten met de brand in de bibliotheken van Alexandrië en Weimar. Niet zozeer door de omvang ervan, maar omdat het zo'n onherwinbaar verlies is, en omdat het onpeilbaar is hoeveel kostbaars er precies verloren ging. De reikwijdte kan niet worden overzien, indachtig Predikers korzelige wijsheid dat hetgeen ontbreekt, niet kan worden geteld.

Dat het een groot verlies is, dat weten we, en dat hij wordt gemist, dat voelen we – daar moeten we het mee doen. Dat is wat hij in ons achterliet.

Tommy Wieringa is schrijver

Gesprekjes in de hemel

Vorige maand las ik een boek van een rabbijn,
over de kabbala van afgunst en jaloezie.
Het ging over de *olam haba*, de komende wereld,
waar wij samen met onze vijanden zullen studeren
en onze daden van afgunst en haat bezien.
Niet voor een rechtbank, en zonder straf of beloning,
want goed en kwaad zijn in die wereld louter onderwerp voor studie.

Zo'n fantasie aangaande de *overzijde*, waar had ik dat eerder gehoord?
Voor mijn geestesoog verscheen André, die we vandaag gedenken.

Napratend over een bijeenkomst van onze Girard Studiekring,
zitten we op een bank in de hal van de VU.
Hij vertrouwt me toe dat hij zich zó de hemel voorstelt:
een plaats waar je als studiegenoten vrijelijk kunt discussiëren en leren.

Er zijn een paar mensen in mijn leven die ik intuïtief meteen volstrekt vertrouwd
en daar was André er een van,
al direct bij onze eerste ontmoeting in 1985.
We spraken niet alleen over de mimetische theorie,
maar ook over het leven in het algemeen, het zijne, het mijne,
onze traditie en de moderniteit.

Ik heb veel met hem doorgeakkerd over de jaren dat ik een crisis doormaakte.
Met enkele simpele woorden kon André snel tot de kern komen –
en dat deed soms pijn: ik vertelde hem eens, hier in Huissen op zijn kamer,
hoe ik eind jaren zeventig, mijn katholieke verleden geestdriftig verloochenend,
me inspande om een vrijgevochten mens te worden,
misschien wel in navolging van een veel vlottere zus.
Achteraf bleek dat niet zo'n succes.

André luisterde aandachtig en nadat ik nog wat anekdotes had opgedist over mijn
toenmalige optreden - om hem aan het lachen te brengen,
want hij keek af en toe zo somber -
zei hij opeens bloedernstig:
'Je zuster was je afgod.'

Ik heb best het een en ander van hem geleerd.

Michael Elias